

Katarzyna Leśniewska

WSPÓŁCZESNA SYTUACJA MNIEJSZOŚCI POLSKIEJ NA ŁOTWIE – UJĘCIE GEOGRAFICZNO-POLITYCZNE¹

Streszczenie

W artykule omówiono liczebność i rozmieszczenie skupisk mniejszości polskiej w Republice Łotewskiej w świetle wyników spisu powszechnego z 2011 roku. W opracowaniu ukazano także działalność głównych organizacji społecznych oraz szkół mniejszości polskiej na Łotwie. W badaniach wykorzystano socjologiczną metodę wywiadów pogłębionych z liderami organizacji polskich². Celem wywiadów było poznanie opinii najaktywniejszej, a jednocześnie najbardziej kompetentnej grupy działaczy³.

Słowa kluczowe: *mniejszość narodowa, Polacy, Łotwa, spis powszechny, organizacje narodowościowe, metody jakościowe, wywiady pogłębione*

1. Wprowadzenie

Współcześnie skład etniczny wielu państw często ma charakter niejednorodny. Terytoria, zarówno bardzo małych, jak i ogromnych krajów zamieszkiwane są przez liczne, często bardzo różniące się od siebie grupy etniczne, w tym również mniejszości narodowe. Pojawiły się one m.in. wskutek migracji ludności czy w wyniku zmian granic państwowych. Mniejszości narodowe,

¹ Artykuł jest rezultatem projektu, który został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki na podstawie decyzji nr DEC-2011/01/N/HS4/02144.

² Autorka przeprowadziła wywiady z liderami następujących polskich organizacji działających na Łotwie: Związku Polaków na Łotwie, Centrum Kultury Polskiej w Dyneburgu, Przedszkola Polskiego w Dyneburgu, Polskiej Szkoły Średniej im. Ity Kozakiewicz w Rydze, Polskiej Szkoły Średniej im. Józefa Piłsudskiego w Dyneburgu, Polskiej Szkoły Średniej im. Stefana Batorego w Rzeżycy, Polskiej Szkoły Podstawowej w Kraślawiu, Związku Młodych Polaków na Łotwie, Klubu Seniorów w Dyneburgu, Klubu Polskich Kobiet w Dyneburgu oraz Ambasady RP w Rydze.

³ Autorka pragnie podziękować dr Tomaszowi Napierale z Wydziału Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego za nieocenioną pomoc w opracowaniu materiałów statystycznych i kartograficznych na potrzeby artykułu.

zwłaszcza w ostatnich latach, stanowią dość częsty podmiot badań podejmowanych przez badaczy z różnych dyscyplin naukowych. Problem mniejszości narodowych wielokrotnie podejmowali socjologowie, etnografowie, prawnicy, politolodzy, kulturoznawcy, historycy, a także geografowie.

Pod koniec lat 80. XX wieku, na skutek polityki pierestrojki (przebudowy) oraz głośności (jawności) w radzieckich republikach bałtyckich zaczęły powstawać liczne i bardzo różnorodne ruchy społeczne, których nadrzędnym celem było doprowadzenie do odrodzenia narodowego, a w rezultacie do wyjścia ze struktur ZSRR i uzyskania niepodległości (Biernat 2003). Po wielu latach komunistycznych rządów Łotysze mogli cieszyć się upragnioną niepodległością. Wydarzenia tego okresu w sposób diametralny zmieniły sytuację mniejszości narodowych w republice. Konsekwencją tych wydarzeń było zapoczątkowanie procesu integracji europejskiej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej, która doprowadziła do włączenia Łotwy w 2004 roku w struktury NATO oraz Unii Europejskiej. Zmianom uległy również relacje polityczne i gospodarcze na linii Polska–Łotwa.

Pojawienie się niepodległej Łotwy na mapie politycznej znacząco poprawiło sytuację mniejszości narodowych w tym kraju. Nie oznaczało to rozwiązania problemów mniejszości, natomiast dało możliwość przedstawicielom poszczególnych narodowości otwartego mówienia o aspiracjach i oczekiwaniach (Jēkabsons 1993). W ostatnich latach mniejszość polska na Łotwie postrzegana jest jako czynnik pozytywnie wpływający na relacje polsko-łotewskie, ale praktycznie w ogóle się jej nie prezentuje w mediach.

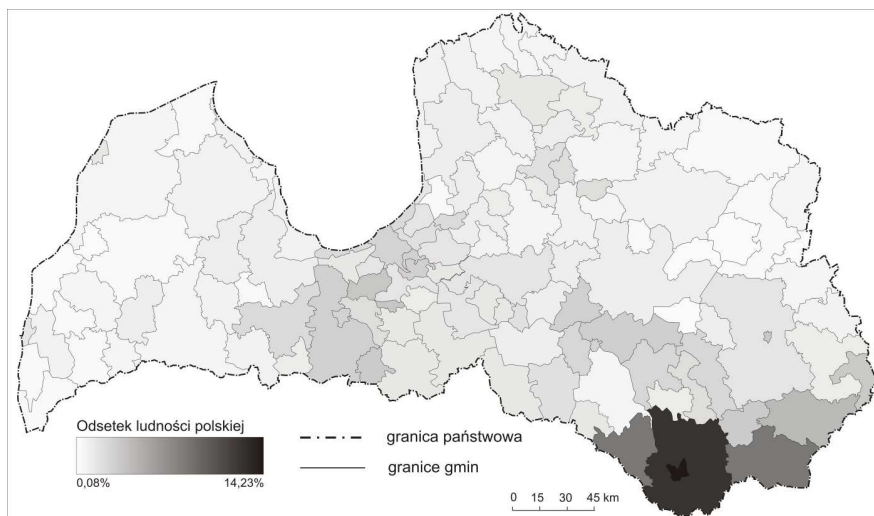
2. Liczebność i rozmieszczenie Polaków na Łotwie w świetle wyników spisu powszechnego z 2011 roku

Wiosną 2011 roku na Łotwie przeprowadzono powszechny spis ludności⁴ (uwzględniający stan na 1 marca 2011 roku), który był pierwszym spisem po jej wejściu do Unii Europejskiej. W okresie przedspisowym liderzy polskich organizacji działających na Łotwie nie wykazali się wzmożoną aktywnością.

⁴ W latach przynależności Łotwy do ZSRR przeprowadzono cztery spisy ludności (1959, 1970, 1979, 1989). W odróżnieniu od Litwy, Łotwa była dużo bardziej zróżnicowana pod względem narodowościowym i odznaczała się niższym udziałem rdzennej ludności łotewskiej. Jak zauważa P. Eberhardt (1996), było to spowodowane przede wszystkim dużo większym napływem ludności rosyjskiej (wzrost udziału Rosjan z 10% przed wojną do ponad 26% w 1959 roku). Liczba ludności polskiej utrzymywała się na stałym poziomie ok. 60 tys. osób. Pierwszy spis powszechny w niepodległej Łotwie odbył się w 2000 roku. Polacy na Łotwie pod względem liczebności stanowili czwartą, po Rosjanach (703 243 deklaracje – 29,6%), Białorusinach (97 150 – 4,09%) i Ukraińcach (63 644 – 2,68%) mniejszość narodową. Odnotowano ponad 59,5 tys. deklaracji narodowości polskiej, co stanowiło ok. 2,5% ogółu ludności.

W gazecie wydawanej przez Związek Polaków na Łotwie pt. „Polak na Łotwie” nie ukazały się żadne artykuły na temat spisu ani reklamy nawołujące do deklarowania polskiej narodowości. Zdaniem liderów organizacji polskich działających na Łotwie, w wynikach spisu liczba Polaków jest znacznie zaniżona. Za główny powód takiego stanu rzeczy uważane jest usunięcie z paszportów rubryki „narodowość”. Brak wymogu wskazania narodowości w formularzach urzędowych wpływa znacząco na poczucie tożsamości narodowej i skutkuje nasileniem procesów asymilacyjnych wśród łotewskich Polaków⁵.

Według spisu z 2011 roku, Polacy na Łotwie pod względem liczebności stanowili czwartą, po Rosjanach (557 119 deklaracji – 26,9%), Białorusinach (68 202 – 3,3%) i Ukraińcach (45 772 – 2,2%) mniejszość narodową. Spośród 44 772 osób deklarujących w trakcie spisu narodowość polską, ponad 46% zamieszkiwało Łatgalię, zaś ponad 37% region Rygi. Gminami o największej liczbie Polaków (tab. 1) były: miasto Dyneburg (blisko 13,3 tys. osób deklarujących narodowość polską), miasto Ryga (12,2 tys.) oraz gminy Dyneburg (3,2 tys.), Krasław (blisko 1,4 tys.) oraz Jełgawa (ok. 1,1 tys.). Gminami charakteryzującymi się największym udziałem Polaków (rys. 1) były: miasto Dyneburg – 14,2%, gmina Dyneburg – 12,8%, gmina Krasław – 7,8% oraz gmina Iłuksza – 7,8%. Wszystkie te gminy położone są na obszarze historycznych Inflant Polskich.

Rys.1. Udział osób deklarujących narodowość polską na Łotwie według powiatów na podstawie wyników spisu powszechnego z 2011 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CSB⁶

⁵ Na podstawie wywiadów autorki z liderami Związku Polaków na Łotwie.

⁶ http://data.csb.gov.lv/Menu.aspx?px_type=PX&px_db=tautassk_11&px_language=en&rxid=747cf090-c723-4ee2-a2f4-f7929c48915f (dostęp: 20.01.2014).

W tab. 1 zaprezentowano wyniki jednoczesnej analizy dwóch zmiennych: liczby i odsetka Polaków w gminach na Łotwie. Dokonano standaryzacji obu zmiennych, a wartości standaryzowane zsumowano. Dzięki temu możliwym było wskazanie „najbardziej polskich” jednostek administracyjnych.

Tabela 1

Gminy z największą liczbą i odsetkiem Polaków w ogólnej liczbie mieszkańców na podstawie wyników spisu powszechnego z 2011 roku

Jednostka administracyjna	Liczba Polaków	Odsetek Polaków	Liczba Polaków	Odsetek Polaków	Suma
			wartości standaryzowane		
m. Dyneburg	13 278	14,23	7,78	6,68	14,47
Dyneburg	3 226	12,84	1,72	5,97	7,69
m. Ryga	12 208	1,85	7,14	0,31	7,44
Krasław	1 374	7,85	0,60	3,40	4,00
Iłukszta	626	7,83	0,15	3,39	3,54
m. Jakubowo	694	2,82	0,19	0,80	0,99
Dagda	266	3,21	-0,07	1,00	0,94
m. Rzeżyca	795	2,46	0,25	0,62	0,87
Olaine	510	2,54	0,08	0,66	0,74
m. Jeļgawa	1 083	1,82	0,43	0,29	0,71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CSB⁷.

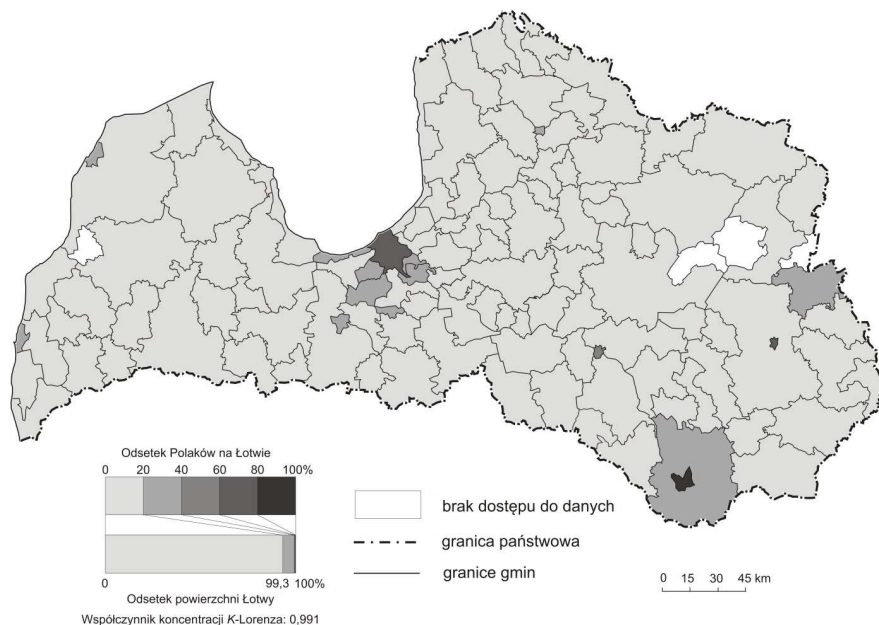
Koncentracja ludności polskiej na Łotwie jest bardzo wysoka. Aż 80% wszystkich Polaków zamieszkujących Łotwę skumulowanych jest na zaledwie 6,7% powierzchni kraju (rys. 2).

Wyniki spisu powszechnego na Łotwie z 2011 roku po raz kolejny pokazały, że wśród Polaków język ojczysty nie odgrywa kluczowej roli w podtrzymaniu odrębności narodowej. Język polski, jako najczęściej używany w domu, zadeklarowało zaledwie 1,8 tys. osób, w tym ponad 1,4 tys. równocześnie wskazujących na narodowość polską. Najwięcej osób narodowości polskiej, jako język najczęściej używany w kontaktach domowych zadeklarowało rosyjski – ponad 30 tys., zaś łotewski wskazało blisko 8 tys. osób.

Najwięcej osób język polski, jako najczęściej używany w kontaktach domowych wskazało w Dyneburgu – 788, w tym 714 jednocześnie deklarujących narodowość polską oraz w Rydze – 496, w tym 357 wskazujących na polską

⁷ http://data.csb.gov.lv/Menu.aspx?px_type=PX&px_db=tautassk_11&px_language=en&rxid=747cf090-c723-4ee2-a2f4-f7929c48915f (dostęp: 20.01.2014).

narodowość. Co ciekawe, ponad 4,7 tys. osób deklarujących polską narodowość nie potrafiło wskazać języka najczęściej używanego w kontaktach domowych. Zaledwie 285 Polaków zadeklarowało używanie języka łatgalskiego.

Rys. 2. Koncentracja Polaków na Łotwie w 2011 roku względem powierzchni⁸

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CSB⁹

Język polski, jako najczęściej używany w domu, został również wskazany przez osoby deklarujące narodowość inną niż polska (tab. 2), w tym m.in. 200 Łotyszy, 54 Rosjan oraz 47 Białorusinów.

Podsumowując, obecność Polaków na Łotwie sięga czasów historycznych Inflant Polskich. Polacy na Łotwie niezmiennie koncentrują się wokół dwóch największych ośrodków miejskich – Dyneburga i Rygi, stanowiąc jednocześnie ludność autochtoniczną. Funkcjonowanie mniejszości polskiej w społecznościach wielokulturowych oraz brak obszarów zdominowanych przez ludność polską powoduje znacznie większą ich podatność na asymilację.

⁸ Ze względu na brak dostępu do danych w procesie analizy koncentracji nie były brane pod uwagę gminy: Alsunga, Baltinava, Lubana oraz Rugaji.

⁹ http://data.csb.gov.lv/Menu.aspx?px_type=PX&px_db=tautask_11&px_language=en&rxid=747cf090-c723-4ee2-a2f4-f7929c48915f (dostęp: 20.01.2014).

Tabela 2

Liczba osób deklarujących język polski jako najczęściej używany w domu na Łotwie według narodowości na podstawie wyników spisu powszechnego z 2011 roku

Narodowość	Liczba deklaracji
Polska	1 425
Łotewska	200
Rosyjska	54
Białoruska	47
Litewska	18
Ukraińska	8
Inna	22
Razem	1 774

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CSB¹⁰.

3. Działalność organizacyjna Polaków na Łotwie

W okresie powojennym na Łotwie władze radzieckie kontrolowały funkcjonowanie organizacji mniejszości narodowych. Od początku lat 80. XX wieku w krajach Europy Środkowo-Wschodniej dało się zaobserwować wzrost znaczenia percepcji narodowości i religii, zarówno przez narody dominujące, jak i mniejszości narodowe. Z kolei wprowadzenie pierestrojki i głośności w ZSRR przez M. Gorbaczowa pod koniec lat 80. XX wieku, doprowadziło do znacznego ożywienia instytucjonalizacji życia polskiego na Łotwie. Rok 1991 był rokiem odzyskania niepodległości przez Łotwę, oznaczającym rozpoczęcie nowego okresu w dziejach kraju. Na Łotwie konieczne stało się przeprowadzenie reform, które musiały objąć wszystkie dziedziny życia. Zmiany zachodzące w latach 80. XX wieku w ZSRR miały pozytywny wpływ na aspiracje i dążenia ludności polskiej na Łotwie do tworzenia własnych struktur organizacyjnych. Zaczęto również otwarcie mówić o potrzebach społeczno-kulturowych oraz bronić swoich racji.

W czasach radzieckich jedyną polską organizacją funkcjonującą na Łotwie od końca lat 70. XX wieku był Klub Kultury Polskiej „Polonez” przy Domu Kultury Budowniczych w Rydze. W połowie lat 80. XX wieku na skutek zmian wprowadzanych w ZSRR przez M. Gorbaczowa, zmieniła się polityka

¹⁰ http://data.csb.gov.lv/Menu.aspx?px_type=PX&px_db=tautask_11&px_language=en&rxid=747cf090-c723-4ee2-a2f4-f7929c48915f (dostęp: 20.01.2014).

wewnętrzna państwa, a tym samym sytuacja mniejszości polskiej na Łotwie (Grędzik 1999). W nowej sytuacji Polacy dobrze się odnaleźli, mocno angażując się w odbudowę tożsamości narodowej (Jędrzejewski 1999). Pod koniec 1988 r. powołano Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Łotwie (SSKPL) – organizację o zasięgu ogólnołotewskim. Na pierwszym Zjeździe Polaków z Łotwy, który odbył się w styczniu 1990 roku, SSKPL został przekształcony w Związek Polaków na Łotwie (ZPL)¹¹, którego pierwszym prezesem została działaczka na rzecz społeczności polskiej – Ita Kozakiewicz. Odradzający się polski ruch narodowy znalazł odzwierciedlenie w szybko powstających oddziałach ZPL na początku lat 90. XX wieku. Władze Związku Polaków na Łotwie zwracały szczególną uwagę na brak elit intelektualnych w środowisku polskim, spowodowany brakiem możliwości zdobycia odpowiedniego wykształcenia. Pierwszym działaniem, którego podjął się ZPL było stworzenie odpowiednich warunków do kształcenia Polaków. W pierwszej kolejności postarano się o stworzenie sieci placówek oświatowych z polskim językiem nauczania, a także wysyłano młodzież na studia do Polski (Jędrzejewski 1999).

Głównymi celami działalności ZPL stały się: integracja Polaków na Łotwie, odrodzenie szkolnictwa polskiego, odnowa życia religijnego oraz ochrona polskiego dziedzictwa na Łotwie¹². W pierwszym roku działania ZPL powołał 8 oddziałów, które mieściły się w Rydze, Dyneburgu, Krasławiu, Jełgawie, Windawie, Dobelach, Lipawie i Rzeżycy. W 2000 roku na Łotwie działało już 15 oddziałów ZPL, a nowe filie powstały w Jakubowie, Kiesiu i Iłukszcie (Biernat 2003). Za cele na najbliższe lata działalności organizacja przyjęła wzmocnienie autorytetu Polaków na Łotwie, wspieranie dalszego rozwoju polskiego szkolnictwa, wsparcie polskiego biznesu oraz stworzenie portalu internetowego organizacji. Liderzy organizacji deklarowali również podjąć starania, by język polski został uznany językiem regionalnym w Łatgali¹³.

W 1988 roku w Dyneburgu powstało Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Promień”, którego głównym celem działalności był rozwój polskiej kultury i oświaty na Łotwie. W pierwszej kolejności rozpoczęto starania o utworzenie szkoły niedzielnej pozwalającej na nauczanie języka polskiego zarówno dzieci, jak i osób starszych (Jędrzejewski 1999). Po powstaniu ZPL Stowarzyszenie przekształciło się w jego oddział.

Wraz ze stopniowym odradzaniem się polskiej świadomości narodowej rozpoczęto również starania o odnowienie funkcjonowania polskiego harcerstwa na Łotwie. W 1989 roku w Rydze utworzono dwie drużyny harcerskie (męską i żeńską), które rok później złożyły oficjalne przyrzeczenie. W 1993 roku

¹¹ W latach 1922–1934 oraz 1938–1939 na Łotwie działał Związek Polaków w Łotwie, za którego „spadkobiercę” w wielu opracowaniach uznaje się Związek Polaków na Łotwie.

¹² Na podstawie *Statutu Związku Polaków na Łotwie* (2005).

¹³ Na podstawie wywiadów autorki z liderami ZPL.

powołano drużynę żeńską w Dyneburgu oraz drużynę zuchów w Rydze. Przedstawiciele harcerstwa polskiego wielokrotnie brali udział w różnorodnych wydarzeniach w Polsce, w tym m.in. w pielgrzymkach na Jasną Górę i zlotach harcerzy (Jędrzejewski 1999).

W 1997 roku w Dyneburgu powołano Centrum Kultury Polskiej (CKP), którego utworzenie zostało wsparte przez Urząd Miasta Dyneburg (Jędrzejewski 1999). Powstanie CKP było swego rodzaju wyrazem otwartości władz łotewskich na dążenia mniejszości polskiej do zachowania i pielęgnowania własnej tożsamości narodowej (Makowski 2009). Personalnie organizacja jest ściśle powiązana z dyneburskim oddziałem ZPŁ. Do najważniejszych celów działalności CKP zaliczyć można popularyzację wiedzy o polskiej kulturze oraz tradycjach ludowych. Centrum organizuje liczne imprezy o charakterze artystycznym, rozwija młode talenty, a także organizuje wiele konkursów, koncertów i festiwali. Dodatkowo CKP realizuje projekty wspólnie z polskimi szkołami na Łotwie oraz oddziałami ZPŁ. Przy Centrum Kultury Polskiej działają: kółko teatralne, zespół tańca ludowego „Kukułeczka”, zespół wokalny „Barwy Daugawy”, dziecięcy klub „Szkolna Chatka”, chór „Promień”, Klub Seniorów, Klub Polskich Kobiet oraz biblioteka¹⁴.

W 1998 roku ze Związku Polaków na Łotwie wyodrębniła się osobna organizacja, zrzeszająca polską młodzież pod nazwą Związek Młodych Polaków na Łotwie (ZMPŁ). Głównym celem działalności jest unifikacja młodzieży polskiej i umożliwienie im porozumiewania się w języku ojczystym. ZMPŁ przygotowuje kursy oraz letnie szkoły języka polskiego, organizuje spotkania z polskimi politykami i ludźmi kultury podczas ich wizyt na Łotwie¹⁵.

Od 2005 roku w Dyneburgu przy CKP działa Klub Stypendystów „Semper Polonia”. Członkowie klubu skupiają się przede wszystkim na popularyzacji kultury polskiej wśród młodzieży oraz opiece grobami polskimi. Klub skupia przede wszystkim młodych Polaków studiujących w Dyneburgu¹⁶.

W 2011 roku w Dyneburgu powołano Stowarzyszenie „Odrodzenie Inflant” (łot. *Inflantu Renesanse*), prowadzące działalność o charakterze historyczno-kulturalnym. Inicjatorami działalności organizacji byli absolwenci filologii polskiej Uniwersytetu Dyneburskiego. Stowarzyszenie planuje prowadzić badania naukowe w zakresie historii Inflant Polskich¹⁷.

W 2013 roku według danych posiadanych przez Ambasadę RP w Rydze, na Łotwie funkcjonowało 11 polskich organizacji społeczno-kulturalnych (tab. 3), a najważniejszą z nich był Związek Polaków na Łotwie, posiadający 15 oddziałów.

¹⁴ Na podstawie wywiadów autorki z liderami CKP i ZPŁ.

¹⁵ Na podstawie wywiadów autorki z liderami polskich organizacji działających na Łotwie.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

Tabela 3

Polskie organizacje zarejestrowane na Łotwie (stan na 2013 rok)

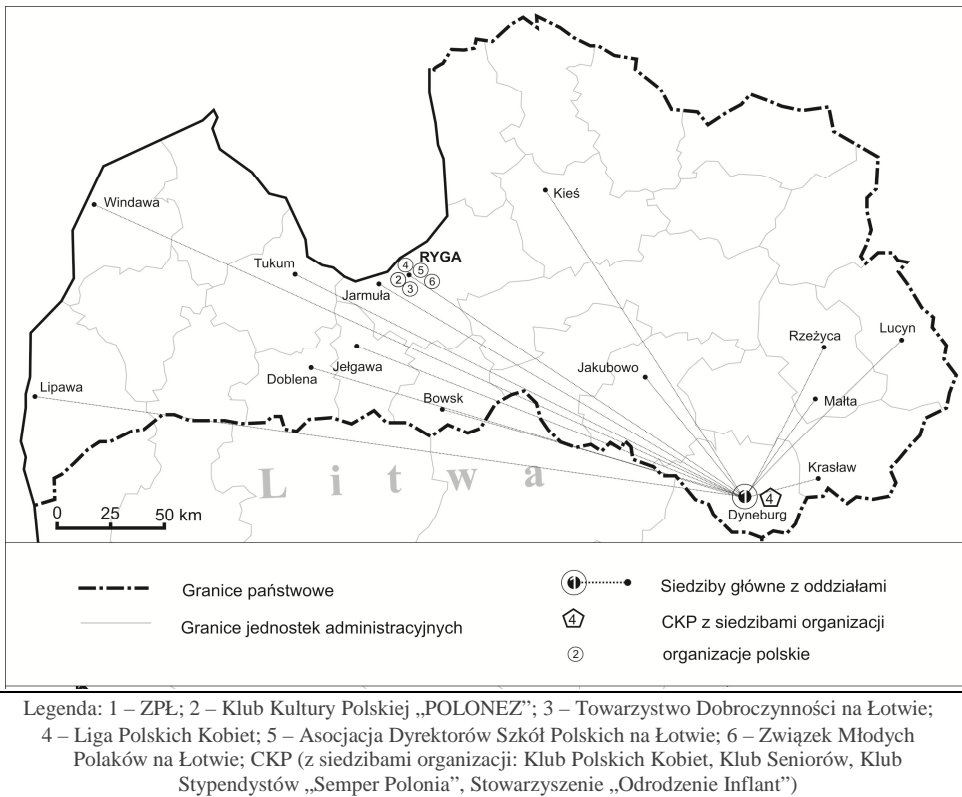
Nazwa organizacji, siedziba	Rok założenia	Wiodący charakter działalności	Siedziba
Klub Kultury Polskiej „POLONEZ”	1978	kulturalna	Ryga
Związek Polaków na Łotwie	1990	kulturalna	Dyneburg
Towarzystwo Dobroczynności na Łotwie	1991	dobroczynna	Ryga
Liga Polskich Kobiet	1995	dobroczynna, kulturalna	Ryga
Centrum Kultury Polskiej – Klub Polskich Kobiet – Klub Seniorów	1997	kulturalna, oświatowa, młodzieżowa	Dyneburg
Związek Młodych Polaków na Łotwie	1998	młodzieżowa, kulturalna	Ryga
Klub Stypendystów „Semper Polonia”	2005	młodzieżowa	Dyneburg
Stowarzyszenie „Odrodzenie Infant”	2011	kulturalna, naukowa	Dyneburg
Asocjacja Dyrektorów Szkół Polskich na Łotwie	x	branżowa, oświatowa	Ryga

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych i danych Ambasady RP w Rydze.

Struktura przestrzenna organizacji polskich (rys. 3) związana jest ściśle ze współczesnym rozmieszczeniem Polaków na Łotwie. Największa koncentracja siedzib organizacji lub ich oddziałów występuje w Dyneburgu oraz Rydze – dwóch największych skupiskach ludności polskiej na Łotwie.

Jak podkreślają liderzy polskich organizacji działających na Łotwie, mimo że wielkość dwóch największych skupisk Polaków na Łotwie jest podobna, to organizacje dyneburskie są dużo bardziej aktywne niż stowarzyszenia działające w Rydze. Wynika to przede wszystkim z wielkości i charakteru ośrodków, w których funkcjonują. Ryga jest dużo większym miastem, a Polacy w niej mieszkający bardziej rozproszeni. Z kolei Dyneburg, mimo, że jest drugim co do wielkości miastem Łotwy, to znacznie ustępuje stolicy pod względem liczby mieszkańców. Dodatkowo stanowi od wieków centrum kulturalne mniejszości narodowych, w tym również ludności polskiej¹⁸.

¹⁸ *Ibid.*

Rys. 3. Struktura przestrzenna organizacji polskich na Łotwie w 2013 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych i danych Ambasady RP w Rydze

Wśród Polaków na Łotwie bardzo ważną rolę odgrywa Kościół katolicki, który po wielu latach zniewolenia oraz represji zaczął się odradzać wraz z odzyskaniem przez Łotwę niepodległości (Jędrzejewski 1999). Jak zauważa A. Gawkowska (2009), Polacy na Łotwie cechują się silną religijnością, stąd zapotrzebowanie na msze w języku polskim. Dodatkowo osoby starsze często traktują uczestnictwo w mszy w języku polskim, jako okazję do spotkań towarzyskich.

W 2013 roku na Łotwie funkcjonowało ponad 20 kościołów z mszami w języku polskim, w tym najwięcej w Łatgalii – najliczniejszym skupisku ludności polskiej na Łotwie. Posługa duszpasterska w języku polskim sprawowana jest w nich głównie przez kapłanów przybywających z Polski oraz Łotyszy¹⁹.

Warto wspomnieć, że obok oficjalnie zarejestrowanych organizacji, na Łotwie działa również szereg polskich zespołów artystycznych, w tym taneczne, muzyczne i teatralne, a także grupy sportowe. Na Łotwie, w porównaniu z Litwą

¹⁹ *Ibid.*

zdecydowanie na mniejszą skalę, funkcjonują również polskie media. W 1989 r. zaczęło ukazywać się pierwsze polskie pismo „Polak na Łotwie” – kwartalnik ZPŁ. Pismo komentuje bieżące wydarzenia z życia Polaków na Łotwie, opisuje spotkania polskich i łotewskich polityków, a także wiele uwagi poświęca przypomnieniu ważnych wydarzeń historycznych z udziałem Polaków mających miejsce na Łotwie. W kraju nadawane są również trzy polskie audycje radiowe „Nasz Głos” w 4. Programie Radia Łotewskiego oraz „Polskofalówka” i „Głos Młodych Polaków” w lokalnym Radiu Alise w Dyneburgu. Łatgalska telewizja łotewska emituje również dwa polskie programy „Akcenty Polskie” oraz „Na Falach Daugawy”²⁰.

Polskie audycje radiowe i programy telewizyjne na Łotwie po 1 stycznia 2012 roku, kiedy w Polsce środki na wsparcie Polaków za granicą przekazano z Senatu do MSZ, zaczęły przeżywać poważny kryzys. Ze względu na brak wsparcia finansowego pismo „Polak na Łotwie” oraz audycje radiowe przestały się ukazywać, a programy telewizyjne emitowane były jedynie dzięki uprzejmości telewizji łotewskiej, z każdym miesiącem powiększając wysokość zobowiązań²¹.

W 2012 roku dzięki wsparciu Ambasady RP w Rydze, rozpoczęto realizację projektu „polonika.lv”, którego celem jest gromadzenie i upowszechnianie zdjęć i dokumentów z życia Polaków na Łotwie. W ramach projektu prowadzony jest również blog poświęcony rodom szlacheckim na Łotwie, dziedzictwu kulturowemu oraz działalności Polaków na Łotwie²².

4. Szkoły dla mniejszości polskiej na Łotwie

W okresie przynależności Łotwy do ZSRR polskie szkolnictwo zostało praktycznie w całości zlikwidowane. Władze radzieckie argumentując to brakiem chętnych do pobierania nauki w języku polskim, starały się nie dopuścić do wzmocnienia poczucia tożsamości wśród ludności polskiej na Łotwie. Możliwość nauki w języku polskim pojawiła się dopiero pod koniec lat 80. XX wieku, a odbudowa polskiego szkolnictwa spotkała się z dużym poparciem Łotyszy (Runiewicz-Jasińska 2003; Boroń 2011). W 1989 roku z inicjatywy Związku Polaków na Łotwie w jednej ze szkół w Rydze została utworzona pierwsza polska klasa, którą w późniejszych latach przekształcono w pierwszą polską placówkę oświatową w niepodległej Łotwie. W dniu 12 grudnia 1989 roku doszło nawet do podpisania *Porozumienia o współpracy między Ministerstwem Edukacji Narodowej PRL i Ministerstwem Edukacji Narodowej Łotewskiej SRR na lata 1989–1995*. Strona łotewska zobowiązała się m.in. do udzielania pomocy

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

w podnoszeniu poziomu nauczania języka polskiego oraz innych przedmiotów nauczanych w tym języku, przygotowania odpowiednich podręczników i pomocy metodycznych, a także pomocy w zatrudnianiu nauczycieli i wychowawców przedszkolnych (Runiewicz-Jasińska 2003). Na mocy tego porozumienia polskie MEN przekazało podręczniki do nauki języka polskiego, a także skierowało nauczycieli z Polski (Urlińska 2007).

W 2012 roku na Łotwie funkcjonowało 7 placówek oświatowych z polskim językiem nauczania, z czego aż 3 z nich w Dyneburgu – największym skupisku Polaków na Łotwie. Najstarsza polska szkoła na Łotwie, im. Ity Kozakiewicz w Rydze jest zbiorczą placówką, w której skład wchodzi przedszkole, szkoła podstawowa oraz średnia.

Szkoła im. I. Kozakiewicz w Rydze powstała po roku 1991. W pierwszym roku funkcjonowania w szkole utworzono dwie klasy pierwsze oraz po jednej drugiej i trzeciej. Początkowo szkoła zatrudniała 14 nauczycieli, w tym 11 z Polski. W kolejnych latach funkcjonowania placówki systematycznie wzrastała liczba uczniów. W 1993 roku szkoła otrzymała nową siedzibę. W połowie 1993 roku, w ryskiej szkole doszło do poważnego konfliktu między rodzicami i dyrekcją placówki. Część rodziców opowiedziała się za zmianą charakteru placówki na rosyjski. W wyniku nasilenia konfliktu doszło do podziału szkoły i utworzenia Eksperymentalnej Szkoły Polskiej, nad którą patronat objął Wydział Pedagogiczny UŁ. Jednak na skutek zmian kadrowych w 2003 roku placówka zakończyła swą działalność, jako szkoła mniejszości. W 1995 roku szkoła im. I. Kozakiewicz otrzymała akredytację, co stawiało ją na równi ze szkołami łotewskimi (Urlińska 2007).

W dniu 1 września 1991 roku po ponad 40-letniej przerwie została powołana Polska Szkoła w Dyneburgu. W 1993 roku szkoła odzyskała dawny budynek, a jego remont został sfinansowany ze środków ZPŁ (Runiewicz-Jasińska 2003). W 1998 roku w wyniku uzyskania akredytacji placówka uzyskała status szkoły średniej. Od 2000 roku szkoła stała się właścicielem kolejnego budynku, dzięki czemu możliwe stało się utworzenie sali widowiskowej oraz sali gimnastycznej (Grędzik 1999).

We wrześniu 1991 roku swoją działalność rozpoczęła również Polska Szkoła Początkowa w Krasławiu. W roku szkolnym 1996/97, choć placówka otrzymała status szkoły dziesięcioletniej, jednak uzyskała negatywny wynik w postępowaniu akredytacyjnym. Powodem decyzji były nieprawidłowości w zarządzaniu placówką. W roku 1998 zostało ono powtórzone i zakończyło się wynikiem pozytywnym (Grędzik 1999; Runiewicz-Jasińska 2003).

We wrześniu 1993 roku w Rzeżycy została uruchomiona Polska Szkoła Początkowa. W połowie lat 90. XX wieku w szkole brakowało podręczników i pomocy dydaktycznych. W 1997 roku placówce udało się zdobyć nowy, dużo większy budynek oraz akredytację łotewską i w 2000 roku przekształcono ją w Polską Szkołę Podstawową (Runiewicz-Jasińska 2003).

Od 1993 roku działa również jedyne samodzielne polskie przedszkole na Łotwie, mieszczące się w Dyneburgu. Zajęcia w grupach przedszkolnych odbywają się w języku polskim i łotewskim w oparciu o program nauczania dla mniejszości narodowych. Przedszkole przygotowuje dzieci do nauki w Polskim Gimnazjum²³.

W dniu 1 września 1994 roku działalność rozpoczęła Podstawowa Szkoła Polska w Jakubowie (Runiewicz-Jasińska 2003). W roku szkolnym 1995/96 szkoła pozytywnie przeszła postępowanie akredytacyjne (Grędzik 1999).

Liczba uczniów w placówkach oświatowych z polskim językiem wykładowym na Łotwie od kilku lat utrzymuje się na stałym poziomie (tab. 4). Do szkół tych uczęszcza również młodzież innych narodowości, jednak zdecydowaną większość stanowią Polacy. Placówki polskie stawiają sobie za cel nauczanie języka polskiego oraz przekazywanie wiedzy na temat kultury, geografii i historii Polski. W placówkach z polskim językiem nauczania, w języku ojczystym prowadzone są zajęcia z literatury i nauki o języku, religii, historii Polski oraz zajęcia pozalekcyjne²⁴. Jak zauważa M. Stanisławska (2003), jest to zadanie bardzo trudne do zrealizowania, ze względu na fakt, iż wiele dzieci w ogóle nie zna języka polskiego.

Od ok. 20 lat na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu w Dyneburgu odbywa się kształcenie na kierunku filologia polska. Zajęcia prowadzone są na poziomie studiów licencjackich. Zaś na poziomie studiów magisterskich istnieje możliwość wyboru specjalizacji – nauczanie języka polskiego.

Tabela 4

Liczba uczniów w placówkach oświatowych z polskim językiem wykładowym na Łotwie w latach 2005–2012

Nazwa placówki	Liczba uczniów w roku szkolnym						
	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
1	2	3	4	5	6	7	8
Polska Szkoła im. I. Kozakiewicz w Rydze	329	302	281	250	275	278	293
Polska Szkoła Podstawowa im. hr. Platerów w Krasławiu	82	81	78	75	73	68	59
Państwowe Polskie Gimnazjum w Rzeżycy	461	465	471	475	477	488	495

²³ <http://www.gwiazdka.lv/> (dostęp: 6.12.2013).

²⁴ Na podstawie wywiadów autorki z liderami polskich organizacji działających na Łotwie.

Tabela 4 (c.d.)

1	2	3	4	5	6	7	8
Jakubowska Samorządowa Szkoła Podstawowa	90	87	88	93	90	88	66
Przedszkole Polskie im. J. Platera-Gajewskiego w Dyneburgu	118	122	120	129	117	123	130
Polskie Gimnazjum im. J. Piłsudskiego w Dyneburgu	356	388	283	287	271	284	292
Razem	1 436	1 445	1 321	1 309	1 303	1 329	1 335

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.polska-szkola.pl/>.

5. Podsumowanie

Polacy na Łotwie skupieni są wokół dwóch dużych ośrodków miejskich – Dyneburga i Rygi. Znaczne oddalenie od siebie tych ośrodków miejskich utrudnia komunikację wewnątrz grupy oraz zarządzanie polskimi organizacjami działającymi na Łotwie. Dodatkowo powoduje to pewnego rodzaju izolację obu skupisk Polaków.

Mniejszość polska w Rydze wykazuje się dużo słabszą aktywnością organizacyjną. Jednocześnie jest społecznością o wiele bardziej podatną na asymilację, poprzez funkcjonowanie w dużym wielokulturowym mieście. Z kolei Polacy w Dyneburgu skupieni są w dużo mniejszej jednostce i wykazują się dużo większą aktywnością organizacyjną. Doprowadziło to m.in. do przeniesienia siedziby Związku Polaków na Łotwie do Centrum Kultury Polskiej w Dyneburgu. Należy jednak podkreślić, że aktywność Polaków w ostatnich latach wyraźnie spadła. Powodem takiego stanu jest brak środków i odpowiedniego wsparcia ze strony władz polskich, na realizację celów statutowych poszczególnych organizacji. Dodatkowo brak jest zaangażowania w działalność organizacyjną przedstawicieli młodego pokolenia Polaków na Łotwie.

Polskie placówki oświatowe funkcjonują na Łotwie dzięki działalności Związku Polaków na Łotwie, kładącego ogromny nacisk na uruchomienie polskiego szkolnictwa w niepodległej Republice Łotewskiej. Pełnią one niezwykle ważną rolę w kultywowaniu polskich tradycji oraz podtrzymywaniu poczucia tożsamości narodowej wśród młodzieży.

Problemem Polaków na Łotwie jest fakt, iż często są postrzegani jako Rosjanie, gdyż posługują się głównie językiem rosyjskim. Mimo to, posiadają oni polską świadomość narodową, a cechą wyróżniającą ich spośród innych mniejszości jest religia katolicka. Z drugiej strony postępująca integracja Polaków w społeczeństwie łotewskim przyspiesza procesy asymilacyjne i w konsekwencji prowadzi do zmniejszania się liczebności oraz aktywności mniejszości polskiej.

LITERATURA

- Biernat T., 2003, *Być Polakiem na Łotwie. Świat życia codziennego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Bobryk A., 2005, *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*, Dom Wydawniczy Duet, Toruń.
- Boroń P., 2011, *Ryska Średnia Szkoła Polska im. I. Kozakiewicz, Rīgas I. Kozakēvičas Poļu Vidusskola*, Ryga.
- Development and progress of the population and housing census 2011–Latvia*, 2011.
- Eberhardt P., 1996, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, PWN, Warszawa.
- Gawkowska A., 2009, *Polacy w parafiach (głównie rzymskokatolickich) w Daugavpils*, [w:] Kurczewski J., Małgorzata F. (red.), *Polacy nad Dźwiną*, Wydawnictwo UW, Warszawa, s. 83–100.
- Grędzik A., 1999, *Szkolnictwo polskie na Łotwie 1989–1998*, „Przegląd Polonijny”, 2, Komitet Badań nad Migracjami, Warszawa, s. 43–65.
- Jēkabsons Ē., 1993, *Stosunki polsko-łotewskie na przestrzeni dziejów*, [w:] Walewander E. (red.), *Polacy na Łotwie*, Lublin, s. 23–44.
- Jędrzejewski K., 1999, *Odrodzenie życia narodowego Polaków w Łotwie w latach 1989–1996*, „Przegląd Polonijny”, 4, Komitet Badań nad Migracjami, Warszawa, s. 89–106.
- Leśniewska K., 2014, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji mniejszości polskiej na Litwie i Łotwie po 1990 roku*, praca doktorska opracowana w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych na Uniwersytecie Łódzkim pod kierunkiem prof. M. Sobczyńskiego i dr hab. M. Barwińskiego.
- Makowski G., 2009, *Polskie organizacje w Daugavpils*, [w:] Kurczewski J., Fuszara M. (red.), *Polacy nad Dźwiną*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 123–152.
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za Granicą*, 2013, Departament Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa.
- Runiewicz-Jasińska R., 2003, *Oświata polska w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii w latach 1991–2001*, Universitas Studiorum Polona Vilnensis, Wilno.
- Stanisławska M., 2003, *Szkolnictwo polskie na Łotwie*, „Sprawy Wschodnie”, 1(2), s. 65–76.
- Statut Związku Polaków na Łotwie*, 2005, Ryga.
- Urlińska M.M., 2007, *Szkoła polska na obczyźnie wobec dylematów tożsamościowych – na przykładzie szkoły polskiej w Rydze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

Źródła internetowe

<http://www.polska-szkola.pl/>.

<http://www.gwiazdka.lv/>.

<http://ryga.msz.gov.pl/>.

<http://du.lv/>.

<http://data.csb.gov.lv/>.

**CONTEMPORARY SITUATION OF POLISH MINORITY IN LATVIA
– GEOGRAPHICAL-POLITICAL APPROACH****Abstract**

Many political changes during the last centuries caused that East Europe is inhabited by many minorities. Early 90s brought many geopolitical changes in Europe, especially as a result of the collapse of Soviet Union independence were achieved Baltic Republics. These little countries with a small population have very high ethnic diversity. Nowadays the national minorities are quite important part of different societies but they have also different functional possibilities. In different countries they have different legal status which influence on their situations.

In the article, the author presents number and distribution of main centers of the Polish minority in the Republic of Latvia in the light of the results of 2011 census. The study also shows the main activities of social organizations and the Polish minority schools in Latvia. In the research used the sociological method of in-depth interviews with the leaders of Polish organizations, which main aim was to find out the opinion of the most active and the most competent group of activists.

Key words: *national minority, Poles, Latvia, census, national organizations, qualitative methods, in-depth interviews*

Dr Katarzyna Leśniewska
Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki